

RECENZIO

FEHÉR BENCE

*Memoriae aeternae*Barnabás Lőrincz: Zur Militärgeschichte der Donauprovinzen
des römischen Reiches.

Ausgewählte Studien 1975–2009. I–II.

Hungarian Polis Studies 19. University of Debrecen, Dept. of Ancient History,
Budapest–Debrecen 2010–2011.

Tragikus aktualitást ad e két kötetnyi tanulmánynak szerzőjük mindenki számára megdöbbentő hirtelen halála, alig néhány hónappal a második kötet megjelenése után. Nehezen tud ettől a tényről elvonatkoztatni bárki, aki ismerte Lőrincz Barnabást, mai ókortudományunk egyik legkarakterisztikusabb – és egyben egyik legműveltebb és legalaposabb – személyiségét. Mégis, a recenzensnek kötelessége megtennie ezt az absztrakciót: és méltán, mert e művet akkor is recenzeálni kellene, ha a szerző tovább tanítana és kutatna, és már írna egy esetleges harmadik kötetet. Az evilágban létrejöhetett két kötet ugyanis magában akkora jelentőségű, hogy a legeltökéltebb szándékkal sem kerülheti meg az, aki a római hadtörténet, egyáltalán a római császárkor világában próbál meg eligazodni.

Igaz, a szerző igyekezett kétértelműen végletesen érvényesíteni a λάθε βιώσας elvét, hogy kevesen leljük meg benne a kincset. Először is, a cím „dunai provinciák” megjelölése elkendőzi, hogy teljesen Pannonia-centrikus könyvről van szó, amely először is *bazai* kutatásunk kincse, és csak azután a világé; továbbá formailag *válogatott tanulmányokról* van szó. Legyünk őszinték, válogatott tanulmányokat ritkán olvassunk végig, és egy recenzio számára talán a legkellemetlenebb alapanyag: hogyan értékeljük valamit, amely egy hosszas életmű különböző szakaszain különböző tárgyokról íródott? Ezúttal azonban ez a műfajmegjelölés nem más, mint a szerénység negatív Patyomkin-fala: noha az egyes fejezetek külön-külön, különböző helyeken jelentek meg, mégis teljesen egységes szerkezetet adnak, amelyet számos monográfia is megirigyelhetne: egy kicsit személyes, nem minden kérdést egyforma hangsúllyal tárgyaló, de világos és hiteles áttekintés adó pannoniai hadtörténet rajzolódik ki, hála a jól átgondolt tematikus csoportosításnak, amely a következő fő egységeket adja: 1. Legiók, 2. Segédcsapatok, 3. Sorozás, 4. Császári csapatmelléknevek, 5. Katonai diplomák, 6. Téglabélyegek, 7. Proszopográfia. Személyes ez a hadtörténet, mert átsüt rajta a szerző érezhető kedve, amelyet bizonyos kérdések kutatásában, tisztázásában lel – érzésünk szerint sok esetben végérvényes tisztázásról van szó, amihez a következő kétszáz évben aligha kell hozzátenni bármit is –, és egyéni nézőpontú is, amennyiben az írott források, különösképpen a felirat-

tan tanúságtételére alapoz. Nem mondhatjuk tehát a szó szoros értelmében *teljes hadtörténetnek*, annál inkább kézikönyvnek a pannoniai és pannonia-környéki római hadtörténet forrásfeldolgozásához. És a szerkesztés még abban is olvasóbarát, hogy mint egy drámában, a fő cselekményt *epeisodionok* tarkítják: nagy jelentőségű, a mérvadó enciklopédiák cikkeit esetenként kiváltó, összefoglaló értékelések sorában (mint például három *legio*, a *II Italica*, *I Adiutrix* és *II Adiutrix* rövid története az I. rész végén, amely egyszerűen pótolhatatlan, hiszen a két *Adiutrix*ről, Pannonia Inferior csapatairól összefoglaló mű ezen kívül csak a PWRE csaknem kilencvenéves lexikonszövege formájában létezik) egy-egy részletkérdést megvilágító új kutatási eredmény van beiktatva.

Természetesen nem minden tárgykör egyformán részletes. Értelemszerűen kevésbé volt szükség azon kérdések mindenre kiterjedő bemutatására, amelyekben a szerzőnek már előbb megjelentek önálló monográfiái. Értendő ez elsősorban a Segédc csapatok fejezetre, amely bár tíz változatos cikket tartalmaz, nyilván nem fedheti le Pannonia eddig ismert hatvan auxiliáris alakulatának történetét, de hát erre szolgál a szerző immár tizenkét éves alapvető monográfiája, a „Hilfstruppen” – méltán érdemelte ki azt a dicsőséget, hogy ismerői csak becenevén emlegetik, nem teljes címén –,¹ amelynek hazánkban méltánytalanul kevés publicitás jutott, pedig nemcsak régésznek, hanem a korszakkal foglalkozó történésznek, nyelvésznek, társadalomtörténésznek is mindennap forgatnia kellene. A Téglabélyegek fejezetről ugyanezt mondhatjuk. (Nem a tárgykörre szakosodott olvasóinknak talán hasznos elmagyarázni: a római katonai téglagyártás bélyegzőinek kutatásáról van szó, ami a civil gyártás volumenét bőven fölülmúlja, s a császárkori had- és ipartörténetnek, sőt részben archontológiának is páratlan forrása.) Itt (sajnos?) csak nagyon fontos és egyben homályos részletkérdéseket boncolgató fejezetek sorakoznak egymás után, a kései *magister*- és *dux*-neves bélyegekről összefoglalólag és egyes részleteikben, a Duna-balparti és barbaricum erődítmények tégláiról. A tartomány szétszórtan fellelhető bélyegestéglatermésének corpusát a szerző réges-régi, és sajnos alig fellelhető három kötetében kell keresnünk,² ami pedig a nagy katonai központok, köztük Aquincum anyagát illeti – annak közlése még várat magára, de erre a retentő munkára még vagy húsz év munkalehetőség járt volna a sorstól a szerzőnek.

Személy szerint a mű legfontosabb részének az I. fejezetet (Legiók) érzem, ahol több olyan tanulmányt, amelyek az I. sz. végi–II. sz. eleji pannoniai legiomozgásokat, ezt a közismerten bonyolult és nehezen felderíthető folyamatot részleteiben mutatják be (különösen fontos az aquincumi megszálló csapatokat bemutató hosszú tanulmány, amely mit sem veszített aktualitásából 1978-as, első

¹ Barnabás Lőrincz, Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Teil I: Die Inschriften. Wiener Archäologische Studien 3, Wien 2001.

² Barnabás Lőrincz, Pannonische Ziegelstempel I: Limes-Strecke Annamata – Ad Statuas, DissArch II 5, Budapest 1977; id., Pannonische Ziegelstempel II: Limes-Strecke Vetus Salina – Intercisa, DissArch II 7, Budapest 1979; id., Pannonische Stempelziegel III: Limes-Strecke Ad Flexum – Ad Mures, DissArch II 9, Budapest 1981.

megjelenése óta) – egy-két obligát *epeisodion* után, mint az egyedülálló Pupienus–Balbinus mérföldkövünk leírása –, három legiónk már említett összefoglaló története követ. Szerencsésebb országokban ilyen tárgyokról egy-egy nagymonográfia születhet, Lőrincz Barnabásnak nem adatott meg az idő és alkalom, hogy ezeket létrehozza, így a sokkal hálátlanabb és nehezebb feladatot vállalta: ugyanezt lexikonszerű tömörséggel, szinte észrevétlenül, mindenki számára alapanyagul közölni. (A recenzensnek saját zsenge ifjúkora jut eszébe, midőn szótárkészítéssel indult pályáján, s bölcs professzora e szavakat adta útravalóul: „Ugye tudja, ez lesz az a könyv, amelyet mindenki használ majd, és senki nem hivatkozik rá.”)

A pannoniai katonai diplomákról (elbocsátóokmányokról) és katonai proszopográfiáról szóló részekből sajnos ezek az összefoglaló értékű cikkek hiányoznak – itt érhető tetten az életmű tragikus félbeszakadása. Pedig a szerző utolsó éveiben nagy érdeklődéssel dolgozott ezeken a területeken, s megint csak lexikonszerűen folyamatosan végezte a pannoniai anyag összefoglalását: ez, a katonai diplomák rövid értékelésével és a legmodernebb helytartólistákkal, a *Fontes Pannoniae Antiquae* sorozatban jelent meg folyamatosan,³ de az egységes művé való feldolgozása már nem történhetett meg.

Természetesen azt a kérdést fel lehet, és fel kell tenni, egyenletes-e egy 1975-től napjainkig összegyűlt kutatási anyag, nem avultak-e el egyes részei. Mint az eddigiekben is jeleztem: döntően nem. A szerző feliratközlései rendszerint teljesen pontosak, nincs rajtuk mit javítani. Egyelőre legfeljebb részletkérdésekben adnak okot új következtetésre újonnan előkerült források, amelyeket sok esetben maga a szerző dolgozott fel későbbi éveiben, néha kollégái hoztak elő újabb adatokat, de összességében Lőrincz Barnabás életműve a magyar tudományosságból kiemelkedik azzal (is), milyen feltűnően kevés kérdésben kerültek eredményei komoly viták tüzebe.

A könyv technikai részleteivel röviden és meglegedetten zárhatjuk a recenziót: ragyogó bőségű mutatói (569-608. pp.) és szokatlan módon az elején levő, a mű 65 (!) teljes első oldalát elfoglaló bibliográfiája gyermekjátékká teszi a tájékozódást benne, táblázatai, feliratleírásai, ábrái aggályos pontosságúak, sajtóhibát pedig a Lőrincz Barnabás keze alól kijött munkákban hiábavaló volna keresni, ezzel a recenzens nem is fáradt. Egyetlen feladat vár ránk: hogy mielőbb használatba vegyük a művet.

³ In: FPA II. P. Kovács – B. Fehér, *Pannonia története Kr. u. 54-től a markomann háború kitöréséig* (166), Budapest 2004, 116-157, 196-199; FPA III. P. Kovács, *Az antik Pannonia forrásai Kr. u. 166-től Kr. u. 192-ig*, Budapest 2006, 195-206, 317-18; FPA IV. P. Kovács, *Az antik Pannonia forrásai a Severus-korban*, Budapest 2007, 123-132, 183-186; FPA V. P. Kovács, *Az antik Pannonia forrásai Kr. u. 235 és 284 között*, Budapest 2008, 139-143, 191-192; FPA VI. P. Kovács, *Az ókori Pannonia forrásai az első tetrarchia korában*, Budapest 2011, 153-158.